

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Västsahara 2005

Situationen vad gäller mänskliga rättigheter i Västsahara granskas i denna rapport utifrån det skydd marockanska lagar och myndigheter ger. Det betyder inte att UD genom rapporten tar ställning i frågan om områdets framtid och de facto erkänner Marockos överhöghet. Däremot har Marocko som administrerande makt ett särskilt ansvar att värna mänskliga rättigheter och rättsstatens principer. (Se vidare i särskild rapport om situationen för de mänskliga rättigheterna i Marocko).

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Mänskliga rättigheter är inte fullt respekterade i Västsahara. Toleransen för olikvärdande har i en del fall visat sig liten och rättssäkerheten brister. Massiv närvaro av marockansk militär kan göra att få vågar anmäla övergrepp av rädsla för repressalier.

I ett längre perspektiv har situationen likväl successivt förbättrats. De värsta övergreppen från 1980-talet - då hundratals saharier försvann och fängslades under vidriga förhållanden - har upphört och det finns en vilja i Marocko att överbrygga den misstro som decennier av konflikt skapat.

Uppgifter om situationen för de mänskliga rättigheterna (MR) i Västsahara förblir knapphändiga och svåra att verifiera. Den olösta frågan om områdets framtid bidrar också till att den process mot ökad demokrati och frihet som märkts i Marocko under senare år, i viss mån inte har varit lika påtaglig i Västsahara. Med hänvisning till behovet av säkerhet finns risk för att den marockanska ordningsmakten förgriper sig på medborgerliga och politiska rättigheter. Rapporter om fysiska övergrepp och utomrättsliga frihetsberövanden förekommer. Yttrandefriheten (och därmed också omvärldens insyn) förblir begränsad.

Den vidare MR-utvecklingen är beroende av den fortsatta politiska processen kring Västsaharas status. Från marockansk synpunkt är området en integrerad del av landet och administreras som sådan (en uppfattning som det råder total

politisk uppslutning bakom). Befrielseörelsen Polisario (som kämpar för ett självständigt Västsahara) motsätter sig Marockos ståndpunkt och vill se en folkomröstning om områdets framtid.

FN:s juridiska kontor har i yttranden förklarat de begränsningar som Marocko enligt folkrätten har att respektera som administrerande stat.

2. Bakgrund - Västsaharas försvunna

Marockos konstitution garanterar grundläggande mänskliga rättigheter och Marocko har anslutit sig till flera centrala FN-konventioner. Samtidigt medger lagstiftningen inskränkningar i enskildas rättigheter om exempelvis nationens säkerhet anses hotad. Dessa undantag är vagt formulerade och kan öppna för godtycke och inkonsekvens. I stor utsträckning har de genom åren använts för att tysta dissidenter.

Perioden från mitten av 1960-talet till tidigt 90-tal präglades i Marocko av grova kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Enligt beräkningar från Amnesty International anmäldes under dessa så kallade år av bly (les années de plombe) fler än 900 personer som försvunna efter att de förts bort av säkerhetspolisen. Merparten var saharier från Västsahara som i flera fall inte gjort annat än att ifrågasätta Marockos ockupation.

Efter omfattande protester från omvärlden har Marocko under det senaste decenniet successivt försökt komma tillrätta med tidigare övergrepp. Närmare 300 saharier, som marockanska myndigheter tidigare förnekat kännedom om, släpptes från olika anstalter under 1990-talet och ytterligare ett hundratal uppgavs ha dött i fångenskap.

Även om den marockanska staten aldrig öppet gjorde avbön sågs frisläppandena som ett indirekt erkännande av hundratals samvetsfångar. Samtidigt öppnades möjligheter för offer och anhöriga att söka kompensation och upprättelse.

Försöken att bringa klarhet kring de mörka åren har dock kritiserats för att vara ofullständiga. Ödet för hundratals försvunna (varav ett antal ännu kan vara vid liv) förblir oklart och de utredningar som gjorts under det av kung Hassan II:s upprättade Conseil consultatif des droits de l'homme (CCDH) anses inte leva upp till krav på kompetens och oberoende.

Av närmare 6 000 anmälningar (varav flera med anknytning till Västsahara) kring fall av försvinnanden och illegala kvarhållanden, har en minoritet reglerats. Oberoende MR-organ ifrågasätter Marockos uttalade vilja att vända blad och hävdar att det mer verkar handla om att vända ryggen åt offren och deras närmaste. Marocko anklagas för att försöka tysta ned vad som hänt

genom att begränsa tillgången på information kring Västsahara och i praktiken förbjuda all kritisk debatt i frågan.

Ingen har hittills ställts till svar för övergreppen. Möjligheterna för drabbade eller deras släktingar att få kompensation har samtidigt visat sig begränsade. Enligt Amnesty International har exempelvis ingen ersättning betalats ut till de 300 saharier som släpptes 1991. Anhöriga till försvunna saharier som uppges vara döda har inte fått ta del av dödsintyg eller information om när, var eller hur deras släktingar dog. Marockanska myndigheter har vägrat att erkänna att dödsfallen inträffat i fångenskap.

I samband med att Abderrahmane Youssoufi (som själv suttit fängslad under en lång period för sin kritik mot omfattande MR-kränkningar under Hassan II:s styre) tillträdde som regeringschef 1998 gavs löften om att samtliga fall av försvinnande skulle utredas. Amnesty International delgav marockanska myndigheter en lista med över 500 namn och krävde klarhet i de individuella fallen, som i flera fall rörde saharier. En tid därefter presenterade CCDH den officiella listan över ouppklarade försvinnanden. Totalt omfattade listan 112 personer varav 56 uppgavs ha dött i fångenskap. Enligt uppgift var ingen av de listade saharier.

Den tidigare kommissionen för skadestånd (Instance d'Arbitrage Indépendante, IAI) har nu upplösts och på förslag av CCDH har kungen istället inrättat Instance d'Équité et Réconciliation (IER) – Instansen för Rättvisa och Försoning. Den skall fullfölja IAI:s arbete men har ett bredare mandat att på djupet utreda vad som hänt under blyåren i syfte att säkerställa att det inte händer igen. Den skall via arkiv, offentliga vittnesmål och utredningar klargöra var ansvaret för övergreppen låg men den får inte ställa någon individ juridiskt till svars för vad som hänt - en ordning som kraftigt kritiserats av oberoende MR-organ. Senast 30 november 2005 skall slutrapporten läggas fram (se vidare i MR-rapport för Marocko).

Det är oklart om det finns saharier som fortfarande hålls fängslade enbart på politiska grunder. Uppgifter om antalet samvetsfångar varierar kraftigt mellan olika MR-organisationer. Bristen på information och insyn försvårar uppskattningar. Samtidigt är det problematiskt att bedöma om fängslade saharier döms på grund av verkligt kriminella dåd eller om dessa bara är en täckmantel för politiska handlingar (se vidare under rättssäkerhet).

3. Den politiska utvecklingen under 2004

Frågan om Västsaharas juridiska status förblir olöst. Frågan är den tredje äldsta på Säkerhetsrådets dagordning (efter israelisk-palestinska konflikten och Cypern) och behandlas periodiskt av rådet. Västsahara behandlas även årligen av generalförsamlingens fjärde utskott (avkoloniseringsfråga).

Det senaste förslaget till politisk lösning av den snart 30-åriga konflikten om Västsahara var den så kallade Bakerplanen som presenterades av FN:s generalsekreterares personliga sändebud James Baker i början av år 2003. Planen förutser en period på mellan fyra och fem år av delvis autonomi inom Marocko för Västsahara under saharisk ledning. Senast under femte året skall en folkomröstning äga rum för att avgöra om Västsahara skall bli självständigt, integreras i Marocko eller fortsätta sin autonomi.

Polisario accepterade i brev till generalsekreteraren den 6 juli 2003 officiellt planen. Marocko förklarade i ett brev till generalsekreteraren i april 2004 att man inte kunde acceptera att förhandla om annat än en autonomilösning för Västsahara. Att förhandla om självständighet för territoriet var därför uteslutet eftersom det rörde Marockos suveränitet och territoriella integritet.

Efter omfattande diplomatisk aktivitet under vintern och våren för att jämka fram en samsyn, antog Säkerhetsrådet den 29 april 2004 resolution 1541 (2004) i vilken parterna uppmanas att till fullo samarbeta med FN:s generalsekretare och dennes personliga sändebud för att hitta en lösning. FN-missionen MINURSO:s mandat förlängdes parallellt till den 31 oktober 2004.

I juni 2004 lämnade James Baker på egen begäran sitt uppdrag. Generalsekreteraren utsåg då peruanen Alvaro de Soto, till särskilt sändebud med uppgift att fortsätta uppdraget att försöka nå en politisk lösning på konflikten i Västsahara. Han accepterades dock aldrig av samtliga parter och lämnade sitt uppdrag efter ett år för att under sensommaren 2005 ersättas av den holländske diplomaten Peter van Walsum som i oktober gjorde sin först rundresa i regionen och som nu arbetar för att hitta en kompromiss baserad på förbättrade relationer mellan Algeriet och Marocko – alltmedan den tidigare Bakerplanen får en alltmer nedtonad betydelse.

Den 31 oktober förlängde Säkerhetsrådet MINURSO:s mandat i ytterligare sex månader fram till 30 april 2006.

I september 2004 erkände Sydafrika den av Polisario utropade Sahrawi Arab Democratic Republic (SADR) i Västsahara. Beslutet väckte starka protester i Marocko som valde att kalla hem sin ambassadör från Pretoria. Tendensen under senare år har annars varit att länder som tidigare erkänt Västsahara som en självständig stat under Polisarios ledning, dragit tillbaka sina erkännanden. Inget EU-land har erkänt SADR. Inget land har någonsin officiellt erkänt Västsahara som del av Marocko.

4. Rättssäkerhet och respekt för personlig frihet

Rättssäkerheten anses allmänt ha förbättrats i Marocko under senare år även om domstolarnas oberoende vid ett antal tillfällen ifrågasatts. Problemet finns också i Västsahara där omvärldens insyn är liten, samtidigt som graden av politiska hänsyn är stor. Klagomål mot övergrepp från ordningsmakten verkar endast i ringa omfattning leda till åtal och i än mindre utsträckning till fällande domar.

Hundratals personer i Västsahara uppges genom åren fängslats enbart för att ha gett uttryck för sina politiska åsikter. Flera av dem har släppts först efter flera år i fängelse (se ovan). Den marockanska MR-organisationen Association Marocaine des Droits Humains har presenterat en lista på 40 namn över personer som anses vara medskyldiga till det stora antalet försvinnande. AMDH:s krav på en sanningskommission för att på djupet utreda varje fall har inte hörtsammats. Den nyligen tillsatta IER (se ovan) anses vara ett steg i rätt riktning men inte gå tillräckligt långt.

I januari 2004 frisläpptes 12 saharier i en grupp om totalt 33 fångar som benådades av kungen. Sju av de frisläppta hade enligt uppgifter i media dömts under 2003 för "subversiv verksamhet" i Layoune. Även övriga fem hade dömts för att på olika sätt ansetts ha propagerat eller agerat för ett självständigt Västsahara.

Frihetsberövanden utan stöd i lagen rapporteras alltjämt genom att personer hålls i förvar/fängelse utan domstolsbeslut och utan att anklagas för något formellt brott. Enligt uppgift från oberoende MR-organisationer är det vanligt att ordningsmakten håller en gripen person isolerad betydligt längre än vad som är tillåtet enligt marockansk lag.

Flera av de dömda hålls med referens till artiklar i brottsbalken som stipulerar straff på flera års fängelse för "förolämpningar riktade mot kungafamiljen", eller för att ha "agerat på ett sätt som underminerat den inre säkerheten". Det är åtal som är vagt formulerade och svåra att försvara sig emot.

Tiden efter attentaten i Casablanca den 16 maj 2003 har inneburit ökad fokusering på islamiska grupperingar i Marocko, men också risk för generellt lägre tolerans för oliktankande överhuvudtaget. En ny terroristlag ger större befogenheter åt säkerhetspolisen och kritiserar av MR-organ för att öppna för godtycke och ge möjlighet för staten att definiera varje dissident som terrorist. (Se vidare i särskild rapport om Marocko).

I Västsahara är situationen extra känslig. Varje missnöjesyttring har här potentialen att tolkas som en politisk handling, som en protest mot

centralmakten och därmed ett uttryck för separatism - något som i sin tur betraktas som ett hot mot Marockos territoriella integritet och öppnar för svepande åtalspunkter med stränga straff. Det finns oberoende rapporter som pekar mot att polis och ordningsmakt har en tendens att straffa samma brott eller förseelse hårdare i Västsahara än i Marocko. I synnerhet gäller det vid demonstrationer utan tillstånd.

Även om myndigheterna vid sådana tillfällen har en legitim rätt att ingripa har domstolsprocesserna oftast präglats av oklarheter och straffen inte stått i proportion till brottet och inte haft tydligt stöd i lagen. Så anser till exempel Human Rights Watch att skyddet för föreningsfriheten är mycket svagt i Marocko. Ordningsmakten har rätt att förbjuda ansökningar om eller bryta pågående demonstrationer som anses störa den allmänna ordningen. Ingen närmare definition eller kriterier ges, vilket öppnar för vida tolkningar från statsmakten.

Ett fall under 2005 rör en demonstration i slutet av maj i Layoune, mot förflyttningen av en fånge till Agadir, som urartade i stenkastning och våldsamma konfrontationer med säkerhetspolisen. Enligt Polisario, som verkar för ett självständigt Västsahara, var aktionen politiskt motiverad men i grunden en spontan protest i sympati med en samvetsfånge. Från marockansk sida beskrevs aktionen som planerad i förväg av Polisario medan fången var en känd brottsling dömd för narkotikabrott.

Ett femtiotal personer greps under och efter oroligheterna och i de följande rättegångarna dömdes ett trettiotal personer till långa fängelsestraff. Flera hävdade att de torterats i häkte och att de dömts utan regelrätt rättegång samt inledde en protest i form av en längre period av hungerstrejk under augusti/september. Utsmugglade bilder från fångelset som publicerades på internet visade på trångboddhet och usla sanitära förhållanden.

Bland de fängslade finns flera framträdande förespråkare för ett självständigt Västsahara, däribland Aminatou Haidar och Ali Tamek. Den sistnämnde var enligt uppgift i utlandet under oroligheterna men greps vid hemkomsten efter att ha gjort uttalanden till stöd för ett självständigt Västsahara.

Amnesty International uttryckte i en kommuniké oro över hur polisen agerat i samband med demonstrationerna och över rapporterna om illabehandling och har värdjat om en grundlig och transparent utredning från marockansk sida. Framförallt har organisationen betonat att försvarare av mänskliga rättigheter verkar ha blivit en måltavla för myndigheterna. Deras rättigheter till yttrande- och mötesfrihet kränks, de hålls i godtyckligt förvar, förhörs och trakasseras.

Marockanska myndigheter har förnekat att övergrepp begåtts och understrukt att polisen ingrep för att upprätthålla lag och ordning.

Det legala skyddet för mötesfriheten har stärkts under senare år i det att polis måste ge ett antal varningar innan en olaglig demonstration kan brytas upp.

Vid andra tillfällen har saharier gripits och ställt inför rätta för att ha spionerat för Polisarios räkning. Efter tvivelaktiga procedurer har många dömts till långa fängelsestraff med hänvisning till brott mot rikets säkerhet. Att notera är att många, efter några månaders fängelsestraff, frias på nåder av kungen. Det är dock inte självklart att de frisläppta därefter vågar engagera sig politiskt för sahariernas sak.

Marockos äldsta samvetsfånge var under lång tid sahariern Mohamed Daddach. Han greps 1979 och fängslades på livstid med hänvisning till att han försökt desertera från de marockanska säkerhetsstyrkorna - vilka han enligt egen uppgift blivit tvingad att ansluta sig till. Först 1999 släpptes Daddach i en kunglig amnesti.

Den kanske mest kände dissidenten, Abraham Serfaty, som tilläts återvända till Marocko i slutet på 90-talet efter tio års exil, hade redan 1977 dömts till livstidsfängelse i en massrättegång mot en illegal marxistisk gruppering som hävdade rätten för Västsaharas folk till självbestämmande.

Rörelsefriheten inom Västsahara är begränsad i områden som anses militärt känsliga. Det stora antalet utplacerade minor gör också det farligt att röra sig över vissa delar av området. Den marockanska regeringen uppmuntrar saharier i exil att återvända - förutsatt att de erkänner Marockos överhöghet över Västsahara.

5. Respekt för liv och kroppslig integritet

Antalet fall av fysiska övergrepp mot enskilda har av allt att döma minskat under senare år men förblir enligt uppgifter från bland annat Amnesty International oproportionerligt hög i förhållande till Västsaharas ringa befolkning (ungefär 300 000 personer). Den långa konflikten mellan Polisario och Marocko anses av en del haft en förråande effekt på ordningsmaktens agerande i Västsahara. Brutalitet och övervåld rapporteras i samband med demonstrationer och gripanden, men även här har det många gånger varit svårt att avgöra sanningshalten då rapporteringen ofta är vinklad.

Tortyr förekom i stor omfattning i Marocko fram till början av 1990-talet och drabbade sannolikt i stor utsträckning saharier. Antalet rapporter om tortyr har därefter minskat men uppgifter om brutalitet och övervåld förekommer från gripna och anhöriga till fängslade. I Västsahara finns genom åren fall med

övergrepp riktade inte bara mot brottslingar men också som ett sätt att tysta protester vid exempelvis demonstrationer och så kallad sit-ins (se ovan kring oroligheterna i Layoune).

6. Yttrandefrihet med mera

Befolkningen i Västsahara har små möjligheter till direkt, personlig kontakt med omvärlden. I synnerhet utländska journalister, diplomater eller företrädare för enskilda organisationer bevakas under resor i regionen. Den starka närvaron av marockansk militär gör att få vågar vittna om kränkningar. Rädslan för represalier är stor och i de fall rapporter nått omvärlden är det ofta i efterhand.

Under 2004 utvisades två norska journalister som var på reportageresa i Marocko. Enligt uppgift utvisades duon för att ha inlett kontakter med oppositionella som förespråkar ett självständigt Västsahara – något som förnekats från norskt håll.

Ett antal delegationer av spanska parlamentariker som ville besöka Västsahara i spåren av oroligheterna i Layoune under försommaren nekades inresa av marockanska myndigheter.

Rätten att hysa och uttrycka åsikter är heller inte fullständig i Marocko. Kungens person, islamska grundprinciper och Marockos överhöghet över Västsahara får inte ifrågasättas. Att diskutera Marockos rätt till området kan resultera i indraget utgivnings- eller sändningstillstånd och kan även resultera i personliga straff mot journalister. Självcensuren torde vara utbredd bland skribenter som vill undvika rättsliga problem. På så sätt har den allmänna debatten om Västsahara kvästs i Marocko och frågan om sahariernas rättigheter förekommer sällan i media.

De enskilda MR-organisationer som växt fram i Marocko under senare år har också varit relativt tysta i frågor kring Västsahara - trots att grova övergrepp skett i området. En attitydförändring har dock kunnat skönjas den senaste tiden och de största organisationerna finns numera representerade med lokalkontor i Västsahara. Sedan 1998 finns också en sammanslutning av tidigare fängslade saharier som aktivt verkar för att de styrande på allvar ska ta sig an deras fall.

Forum Marocain de verité et justice (FVJ) bildades 1999 av tidigare samvetsfångar och efterlevande familjemedlemmar. Organisationens lokalkontor i Layoune stängdes dock av myndigheterna sommaren 2003 efter att en FVJ-aktivist spridit propaganda för Polisario. Beslutet möttes av hård kritik från FVJ centralkontor som ansåg att myndigheterna utdelade ett kollektivt straff på basis av att en enskild medlem visat sympatier för Polisario. På det materiel som delats ut fanns ingen referens till FVJ.

Sedan 1977 har lokalval organiserats i Västsahara. Valen kontrolleras och övervakas av marockanska myndigheter och partier som öppet agerar för självständighet kan i praktiken inte delta. Samtliga platser som representerar Västsahara i Marockos parlament innehas av saharier som erkänner Marockos överhöghet över området.

7. Ekonomiska och sociala rättigheter

Av Västsaharas totala befolkning på cirka 300 000 personer lever en stor andel i fattigdom utan tillgång till rent vatten, grundläggande hälsovård eller drägligt boende. Utbildningsnivån är låg och analfabetismen utbredd vilket i sin tur gör att det stora flertalet kan antas vara okunniga om vilka rättigheter de har gentemot mot staten, och än mindre vara kapabla att kräva upprättelse om de kränks. Inte minst gör bristen på pengar att få råd att anlita rättshjälp eller binda upp sig för en längre juridisk process långt från hemmet. Beslut har tagits om att inrätta ett statligt utvecklingsorgan för Västsahara.

Bristen på information och kunskap är ett grundläggande problem. Inte bara för omvärlden utan i första hand för saharierna som har små möjligheter att göra sin röst hörd. Den nya tekniken har visserligen öppnat möjligheter för kontakt med omvärlden men de materiella omständigheterna i Västsahara är ofta sådana att exempelvis internet mest är en teoretisk möjlighet.

8. Situationen i flyktinglägren

Över 160 000 saharier (som flytt undan stridigheterna mellan Polisario och Marocko) beräknas bo i läger kring Tindouf i sydvästra Algeriet under mycket svåra förhållanden. Merparten är kvinnor och barn som är helt beroende av humanitär hjälp utifrån. EU:s ECHO är en av de största givarna med en årlig budget som ligger på mellan 80-140 miljoner SEK för lägren. Marocko bestridet antalet och hävdar att det är uppblåst av Polisario för att driva upp biståndet. Algeriet har hittills vägrat UNHCR tillstånd att genomföra en census i lägren.

Enligt den marockanska regeringen hålls tiotusentals av flyktingarna mot sin vilja kvar i lägren, som kontrolleras av Polisario. Även Amnesty International har kritiserat Polisarios sätt att administrera lägren med begränsningar i rörelse- åsikts- och föreningsfriheten. Exempelvis är inget annat parti än Polisario tillåtet att verka i lägren.

Polisario höll under årtionden hundratals marockanska krigsfångar under vidriga förhållanden präglade av förnedring och grova övergrepp. Enligt rapporter från France Liberté förekom mord, tortyr, stympning och systematisk misshandel av fångarna som efter vapenstilleståndet 1991 hölls i strid med internationell rätt. Polisario började dock för ett antal år sedan att

successivt släppa fångar och i augusti 2005 släpptes de kvarvarande 404 fångarna – en del efter att ha suttit i över 20 år i fångenskap.

Polisario anklagar å andra sidan Marocko för att hålla ett stort antal krigsfångar. Efter att 66 saharier frigetts 1996 förnekar dock Marocko existensen av ytterligare krigsfångar. Även ICRC har uppgivit att Marocko släppt samtliga krigsfångar.

Ett av UNHCR organiserat besöksprogram har under 2004 bidragit till att familjer skilda åt av konflikten för första gången på årtionden kunnat träffas. Totalt beräknas över 1 200 personer fått träffa nära och kära antingen i Tindouf eller i Västsahara. 9 200 flyktingar har också genom FN:s försorg fått möjlighet att utnyttja telefonförbindelser med anhöriga i territoriet.

Programmet har legat på is sedan april 2005 men en beräknas komma igång på nytt så snart både Marocko och Algeriet gett sitt godkännande.